

Torsdag med THORS

Hbl 2.4.81

LÖRDAGEN — hör den till vardagarna? Jovisst, och det har de som vill ange öppethållningstider allt skäl att beakta.

TORS DAGEN är som vanligt vår språkvårdsdag framom andra: ni som har ärende till denna spalt är alltid välkomna att sända in frågor till prof. Thors. Adressera dem till Hbl:s redaktion, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10, så vidarebefordrar vi.

En frågeställare har sänt in ett antal oklara uttryck, som han har funnit i tidningar. Först bland dem skall här citeras "Öppet vardagar mellan 9 och 15."

För ett antal år sedan skulle innebörden i det citerade "vardagar mellan 9 och 15" ha varit helt klar: man visste att affären (eller kontoret) var öppen måndag till lördag. Utvecklingen i samhället har förändrat situationen. Många firmor är stängda på lördagarna, så även den som avses i citatet. Då är det fel att skriva "vardagar", ty även lördagen är ju en vardag.

Det viktiga i frågan är, att man inte kan tala om "vardagar", om inte lördagen är med. Man kan skriva t.ex. "öppet måndag — fredag kl. 9—15". Också formuleringen "öppet vardagar, utom lördagar, kl. 9—15" kan godtagas.

Samme frågeställare citerar en formulering: "sysselsatta på sätt eller annat".

På sätt eller annat är en känd finlandism, som har uppkommit genom ordagrann översättning av finskans *tavalla tai toisella*. Det är

sålunda en fennicism, ett uttryck som beror på finskt inflytande. Det korrekta — och numera även hos oss vanliga — uttrycket är på ett eller annat sätt.

Också följande uttryck har påträffats av samme frågeställare: "sörjd av de anhöriga, vänner och släktingar".

De anhöriga är också släktingar till den avlidne. Därför är det citerade uttrycket olämpligt. Det borde ha varit "de anhöriga, andra (eller: övriga) släktingar och vänner".

I det här sammanhanget kan det vara skäl att ta upp ordet **frände**. Det är ett något ålderdomligt ord för "släkting". Men det har inte samma betydelse som det beslätade engelska ordet **friend**, vilket betyder "vän". I våra dagar, då kunskaperna i engelska är så allmänna, ser man ibland det svenska **frände** använt i den engelska, men i svenskan oriktiga betydelsen "vän". — **Fränka** är en kvinnlig släkting; ordet är dock mycket mer ålderdomligt och sällsynt än **frände**.

En annan frågeställare undrar: vad man skall säga om de av Språknämnden i Stockholm rekommenderade stavningarna **Birger Jarls-gatan** och **Svarta havs-flottan**. Det finns ju en möjlighet att detta skrivsätt leder tanken till en svartmålad havsflotta.

Bindestrecket avser i de citerade fallen, att uttrycken är sammansättningar av orden före strecket (Birger Jarl och Svarta havet) samt ordet efter strecket, Man kan, om man vill skriva i ett ord: **Svartahavsflottan, Birgerjarls-gatan**.

Direkt olämpligt är att lämna bort bindestrecket och skriva "Birger Jarls-gatan, Svarta havsflottan". Särskilt det senare uttrycket blir då lätt tvetydigt.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl. 9.4.81

Ni kan väl inte HA PANNA att underlåta att läsa dagens språktext?! Den som innehåller upplysningar om allt från "ha panna att göra något" till häleri och släktnamn!

Det frågas så här: "Hör uttrycket **ha panna att göra något** till kategorin fennicism eller inte?"

Mitt svar är mycket bestämt: nej. "Ha panna att", dvs. "vara fräck nog att" — ungefär liktydigt med uttrycket **ha mage att** — är inte brukligt bara i Finland, utan är allmänt svenskt. Om uttrycket inte är ursprungligt svenskt, så ligger misstanken inte fjärran, att uttrycket kunde vara en återgivning av ett motsvarande franskt uttryck "avoir du front" (dvs. panna).

Det svenska uttrycket dyker första gången upp i skrift i början av 1800-talet, således under en tid då franskan avgjort var det mest prestigebärande utländska språket i Sverige. — Men detta kan inte bli mer än en gissning, absolut inte något säkert påstående. Det vore intressant att utreda, vilken bruklighet det finska **hänellä on otsaa tehä** se har i dialekterna; på det sättet kunde det kanske komma fram, om detta finska uttryck i sin tur beror på svenskt inflytande eller inte.

En annan frågeställare tar upp ordet **häleri**. "Vad är ursprunget till detta egendomliga ord, som torde vara helt okänt i finlandssvenskt vardagsspråk?"

Häleri är den term i nutida lagspråk i Sverige som brukas i den betydelse vårt lagspråk i Finland återger med **döljande av tjuvgods**. Professorn i straff- och processrätt P.-O. Träskman, med vilken jag har dryftat termen, meddelar mig dock, att **häleri** kan förekomma i juridisk vetenskap hos oss. Ordet är f.ö. ganska nytt i lagspråket i Sverige: det har införts under 1900-talet. Däremot är det äldre i danskan och norskan, och jag har en misstanke att det upptagits från något av dessa språk. Den yttersta grunden till ordet **häleri** är nog tyskans **hehlen** "dölja".

Samme frågeställare har fäst sig vid att också män kan ha dubbla släktnamn (alltså typen **Andersson-Storfors**). Det verkar förvånande, säger han.

Bakgrunden till bruket av dubbla

släktnamn brukar vara av två slag. Ofta nog kan det vara betingat av en önskan att föra t.ex. moderns släktnamn vidare eller att bevara ett utdöende släktnamn, som burits av ens förfäder. Ett typiskt exempel är det rikssvenska släktnamnet **Beck-Friis**: farsnamnet var Beck, men man härstammade från en familj **Friis**, vars namn var på väg att dö ut.

Ett annat skäl till bruket av dubbelnamn kan vara, att man har tagit ett nytt namn, men likväl önskar bevara släktens gamla namn. Det finns t.ex. familjer hos oss, som bär både ett nyare finskt släktnamn och ett äldre svenskt.

Här har talats om **släktnamn**. Som bekant brukas också ordet **tillnamn** i samma betydelse som "släktnamn". I allmänt språkbruk torde bägge orden vara ungefär lika brukliga. **Tillnamn** kan dock också användas om namn, som någon får utöver sina s.a.s. officiella, t.ex. "Pelle Persson med tillnamnet **Kröken**". Den dubbla betydelsen av **tillnamn** gör att man använder **släktnamn** i sådana sammanhang där precision i språket är nödvändig.

En tredje frågande undrar över orden **annars** och **annors**. Hur är det med användningen av dessa former?

Annars är den allmänna svenska formen; det är den enda i Sverige, och den är vanlig också hos oss. Formen **annors** förekommer bara i Finland, mest i tal. Många torde vara medvetna om att **annars** är den allmänna formen, och det torde vara orsaken till att man inte ser **annors** så ofta i skriven text.

Till flera frågor återkommer jag nästa gång, bl.a. till en fråga om äldre bibelspråk, vilken kräver en utförligare framställning.

Carl-Eric Thors